

LES GUIES DE TREBALL COM EINES D'INVESTIGACIÓ (*)

Montse Andreu Alcaraz
Agustí Andreu Tomàs
Dolors Comas d'Argemir Cendra
Josep Mª Comelles Esteban
Cola Domingo Monteverde
Jordi Ferrús Batiste
Carme González Ibañez
Antoni Gutiérrez Albert
Mercè Mateu Escoda
Mª Serra Paris Tomàs
Joan Prat Carós
Joan Josep Pujadas Muñoz
Rosa Rodríguez-Solano Pont
Fausto Sánchez-Cascado Blanco

Departament d'Antropologia Cultural.
Facultat de Lletres de Tarragona.

(*) Aquest text va ésser presentat al Col.loqui sobre l'estudi de la Cultura Popular, organitzat per l'Institut Català d'Antropologia, a Safores (Baix Camp) el juny de 1981.

INTRODUCCIÓ

L'organització de l'Arxiu d'Etnografia de Catalunya, suposa una sèrie de feines prèvies, indispensables per garantir l'eficàcia del treball dels nostres col·laboradors, en la seva major part etnògrafs amateurs, folkloristes, o estudiants dels primers cursos de Facultat. Calia per a racionalitzar aquesta tasca, elaborar unes guies de treball sobre una sèrie de tòpics fàcils d'abastar, i que al mateix temps poguessin ésser còpsats en la seva totalitat per un personal encara no totalment format en els mètodes i tècniques de camp.

L'objectiu de les guies és essencialment el d'ajut, el de crossa que pot servir per a marcar les línies generals del treball, per esbrinar les classificacions primerenques de dades, però no són evidentment una carcassa rígida que hagi d'ésser seguida amb disciplina fèrria. L'etnògraf expert podrà prescindir-ne, o l'utilitzarà per als seus treballs inicials o per comparar-la amb la seva pròpia, i afinar els seus instruments.

Dins la perspectiva de l'Arxiu d'Etnografia de Catalunya la guia és un instrument indispensable per poder organitzar sistemàticament les campanyes de recollida de dades, i sobre tot, per poder començar a classificar els materials provinents de fonts diverses, de persones allunyades que treballen materials sovint semblants. Pensem que, en el futur, un cop l'ús i el debat al voltant d'elles n'hagi fet més perfectes els perfils, podent arribar a jugar un paper tan important en grans campanyes de recapte de dades, com aquells qüestionaris ja clàssics de començaments de segle, als quals fem sovint referència.

Però, també, l'elaboració de les guies suposa pels equips que ho realitzen l'ocasió de reflexionar sobre els -

criteris de classificació, de definir uns objectius sovint intuitius als quals hom vol arribar i dels que no disposem de la solució, sinó d'algunes solucions parcials, que corresponen al nostre estat, l'estiu de 1981. No pretenem que això que ací es presenta sigui, ni un resultat definitiu, - ni tan sols l'estructura definitiva del que serà la nostra tasca. És un conjunt de guies, en diferents nivells d'elaboració, que han de servir sobre tot per a ser discutides, - utilitzades, rebutjades i, sempre, millorades.

Les cinc guies que presentem, sobre explotacions pageses, festes, masies, oficis tradicionals i pesca són les primeres d'una sèries que anirem elaborant i que, poc a poc, contemplaran el panorama global de la nostra cultura. Podem anunciar la preparació imminent de noves guies sobre alimentació i gastronomia, sobre els diferents aspectes de la medicina i la salut, sobre temes diversos de la religió i la salut popular, així com sobre rondalles i parèmies. Al mateix temps, hem començat una col.laboració, que esperem fructifiqui, amb la Secció Catalana del Museu d'Etnologia de Barcelona, que ens permetrà abordar el problema de l'estudi i la classificació de la cultura material.

L'elaboració de les guies ha estat el treball central del curs 1980-81. Els col.laboradors del Departament, integrats en una sèrie d'equips han partit de tres tipus de fronts: de llurs experiències personals i dels treballs que estaven duent a terme; del ja important fons documental sobre les comarques de Tarragona de què disposa el Departament; i, finalment, d'una sèrie de textos ja clàssics que han estat, possiblement, les bases tradicionals del treball de molts antropòlegs.

Vegem aquests darrers. A tots ells s'hi troben gairebé les mateixes característiques i els mateixos problemes. Tots donen consells sobre l'exhaustivitat, l'objectivitat,

la integració en el terreny i el rol de l'investigador; con
sells pràctics molt diversos i estratègics d'actuació da-
vant inconvenients concrets, però hom pot trobar-hi una sè-
rie de problemes:

- La major part dels manuals d'etnografia o de les -
guies d'investigació estan referides encara a l'es-
tudi dels pobles primitius (n'existeixen per a so-
cietats complexes modernes, però són difícils de lo-
calitzar i han estat publicades en revistes molt es-
pecialitzades i sovint de difícil accés).
- Les guies sobre temes específics que s'hi troben,
es refereixen a llocs i continguts molt definits, -
no estableixen unes línies estructurades d'investi-
gació, ni unes referències ordenades a totes les da-
des a tenir en compte. Donen l'impressió de ser dis-
perses i massa relativitzades, i obliga que cada in-
vestigador faci, tant si vol com si no, la seva.
- Tendeixen a exposar les dades en forma de monogra-
fia, de tal manera que les parts estan condiciona-
des al tot i aquest pot resultar excessivament ample,
poc definit, i poc orientatiu.
- Permeten classificar dades, però no cercar-les de
manera ordenada.

D'altra banda, cadascuna té les seves peculiaritats. -
L'objectiu d'en MAUSS (1939) o dels "Notes and Queries" -
(1952) és facilitar normes als investigadors sense formació
professional que volen fer treball de camp als pobles primi-
tius, i que es suposa han d'exposar els seus resultats en
forma de monografia. L'obra d'en MURDOCK (1966), està orien-
tada cap a la classificació de dades culturals una vegada
obtingudes, encara que s'ens digui que s'ha utilitzat posi-
tívament com a manual de treball de camp. Nosaltres utilit-

zem el seu índex analític com una de les fonts del tesaurus del programa d'ordenador de l'Arxiu, però creiem que l'aplicació d'aquesta Guia al treball de camp porta cap un fraccionament excessiu de quines dades interessen, perdent-se la visió de conjunt del tema investigat. Maestre Alfonso (1976) ens presenta un manual acondicionat a la investigació dins les societats modernes tradicionals, intentant encarrilar alguns mètodes i tècniques de treball de camp i formes de classificació de dades que havien estat establertes en l'estudi dels pobles primitius, per fer-los avinents per treballar en societats complexes. La guia que inclou a les darreres pàgines és més aviat un qüestionari per a xerrades sobre la institució familiar, basat en 235 preguntes que determinen fortament les respostes dels informants, i limiten l'abast de dades que es poden recollir.

Es, en canvi, interessant l'obra de Cresswell i Godelier (1976), publicada en francès i malauradament encara no traduïda, on es fa una síntesi dels mètodes i tècniques que poden ésser utilitzats tant a les societats tradicionals - primitives o folk, com a les societats complexes. És una de les obres que recomanem a tot interessat en etnografia perquè resol d'una manera entenedora i senzilla alguns dels problemes pràctics que es plantegen a l'antropòleg allà on manquen documents oficials (cadastres, censos, etc.....), al temps que dona unes orientacions vàlides per la investigació de tòpics culturals tals com la botànica, les unitats de producció agrícoles, les tècniques agrícoles, de pastura, pesca i transformació, l'habitat humà, la casa rural i les unitats socials. En síntesi, es tracta d'un manual d'enquesta antropològica molt pràctic, destinat a centrar de manera senzilla la problemàtica i poder buscar les respostes sobre el terreny. L'única crítica que podria fer-se-li, i que és conseqüència òbvia de l'orientació d'escola dels seus autors, és la manca de perspectives sobre els aspectes més clàssicament "culturals": la religió, el folklore, etc.....i la seva fixació, en canvi, en temes propis i clàssics de l'antropòleg social.

A Catalunya disposem d'alguns intents de manual de recerques que, si bé tenen una importància desigual, poden facilitar la tasca. El més antic fou elaborat per Carreras Artau i Batista i Roca en el si de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Anava destinat a folkloristes i erudits locals, que eren els corresponents de l'esmentat Arxiu. - Consta de dotze qüestionaris monogràfics, així com d'unes instruccions generals per tots aquells que estaven interessats en la recollida de dades culturals en aquells temps. - S'hi donen consells pràctics i tècnics bàsics a tenir en compte, però té com inconvenients: el desordre dins els mateixos qüestionaris, en els quals es barregen dades que, si bé poden trobar-se a la realitat, cal separar-les per fer-les entenedores, i al mateix temps, dins un mateix qüestionari s'hi troben tòpics que necessiten d'una atenció específica. S'hi afegeixen algunes fitxes i esquemes molt rudimentaris que tenen una forta tendència cap al col·leccionisme i l'interés museogràfic. Les seves intencions estaven més a més orientades cap a provar una sèrie de dades que podien donar idea de trets "típics", estranys i diferenciadors del poble català, ja que la seva intenció era sobretot construir una psicologia del poble català que fós possible comparar amb la dels altres pobles europeus.

Miralles i Monserrat (1978) ha confeccionat un qüestionari senzill però molt complet per a la recerca etnogràfica a les Illes. Està dins els nostres objectius de treball i cal tenir-lo en compte. Les directrius del mateix, segons el propi autor, són les següents:

"Aquest qüestionari o repertori temàtic consta de set parts. La primera pretén recollir les manifestacions biogràfiques de l'interviuat a partir dels principals esdeveniments de la vida de l'home de la nostra àrea cultural. La segona comprén tot allò que l'home coneix sobre la naturalesa en els seus diversos aspectes. La tercera part tracta de la cultura popular material, sobre tot allò que és obra material dels homes de la nostra comunitat, i que és susceptible d'ésser inventariat. La quarta part és la més extensa i tracta sobre la vida, els usos i costums dels homes de la comunitat, o, en definitiva, sobre les formes de vida de la col·lecti-

vitat. Val la pena remarcar les subdivisions per a poder parlar d'organització de la comunitat, dels cicles de la vida, de les tècniques i moviments corporals, dels usos i costums de la vida familiar i comunitària en general. Aquest darrer apartat comprèn les activitats bàsiques de subsistència, les activitats laborals, les activitats socials de caire acadèmic, religiós, polític, cultural i laboral, i finalment les activitats de caire lúdic. La si sena part tracta de les creences màgico-religioses, i la setena part i darrera ens parla dels fets de caire històric més importants escaiguts en la pròpia comunitat o, al menys, reflectits en ella". (1978, 2).

No és un intent exhaustiu, però sí vàlid. Intenta recollir les fonts orals i les escrites, i dóna forta importància a la incidència de la història recent al procés cultural. La seva concepció és la mateixa que la nostra: servir de guia a l'investigador, com a mitjà de recerca de materials etnogràfics i històrics. És a dir, quines dades aconseguir, no com conseguir-les. És una orientació útil per a principiants, però hi falta una estructuració més coherent i una visió teòrica que no donaria peu als desordres que hi apareixen. La constant referència al marc familiar o comunitari parla de quin és l'àmbit d'estudi, és a dir, la unitat d'observació però no de la unitat d'anàlisi, que hauria d'ésser diferent segons els temes.

Les guies que presentem aquí intentem fer una síntesi d'aquests antecedents. No pretenen resoldre el problema, perquè això és impossible. Sempre hi haurà una guia millor, i sempre cladrà tenir en compte que es tracta de la guia que correspon a un determinat moment i on es troba un grup de gent, i per tant respon sobre tot als seus interessos, o al que pensem que són els seus interessos.

Això sí, s'ha fet un esforç per evitar els desordres que hem vist abans, donant-li una unitat segons les temàtiques que venen definides a partir del concepte d'unitat d'a nàlisi, i fent l'esforç per a què siguin a la fi sistemes operatius per al treball de camp. Malgrat que són guies pen sades per a principiants, fan necessària una formació teòri ca i pràctica mínima indispensable.

En realitat responen a les necessitats docents del Departament on aquestes guies són utilitzades per personal en formació (estudiants) però mai sense direcció i orientació. Aquesta darrera tasca és la que permet una major coherència metodològica de la guia, una eficàcia i una precisió molt més acurades en les dades obtingudes.

Els criteris fonamentals que segueixen són els següents:

- 1.- Cada guia remet a una unitat d'anàlisi determinada, per damunt de l'àrea d'estudi. La de festes, al calendari festiu; la de masies, com la de l'explotació pagesa, a la unitat domèstica pagesa; la d'oficis, al taller artesà, i la de pesca a la comunitat de pescadors.
- 2.- Amb l'excepció de les festes, que són fenòmens complexos, la resta són fets destriables amb facilitat, i simultàniament permeten la comprensió global del problema. L'etnògraf en formació té l'avantatge de no haver de delimitar ell mateix la seva unitat d'anàlisi, però alhora no es veu ofegat per la massa d'informacions contradictòries que rebria en el cas d'una unitat major (vg. la comunitat).
- 3.- Existeix en cada guia un ordre concret que pot anar de general a particular, o a l'inrevés; o dels temes geogràfic-històric-ecològics als ideològics passant per els tecnoeconòmics, socials, polítics, etc.
- 4.- Els annexes adjunts a la guia de treball sobre l'explotació pagesa poden servir per a les altres guies, modificant-hi alguns dels seus termes, però reservant la seva estructura: tecnologia versus cultura material o objectes, divisió del treball agrícola - versus divisió de rols a una festa o a un taller, - etc.

- 5.- Encara que l'extensió de les guies és força ampla, no són pas exhaustives, perquè estan pensades com a "guies obertes", teòricament ampliables fins a l'in finit, com correspon a una activitat com la nostra a la qual difícilment hom pot posar-hi límits.

Finalment, una advertència. En Antropologia, on hom en teoria ha de treballar sol, ha d'enfrontar-se amb una veritat diferent a la seva, la guia no pot ser més que una pe tita crossa que l'ajudi davant el desconegut en els moments de tensió, davant l'altre. La guia en cada cas s'haurà de transformar, reelaborar, criticar i àdhuc rebutjar per cadascú al llarg de la seva experiència de camp, i és aquesta la que volem que sigui per cadascú important i fructífera. Si amb això que presentem, algú pot en un moment donat trobar un ajut, la nostra feina haurà tingut sentit.

BIBLIOGRAFIA

ARXIU D'ETNOGRAFIA I FOLKLORE DE CATALUNYA.

- 1922 Manual per a recerques d'etnografia de Catalunya. Universitat de Barcelona. Tipografia Carreras, Girona.

CRESSWELL, R.; GODELIER, M. (eds.) (NOTA)

- 1976 Outils d'enquête et d'analyse anthropologiques. Paris. F. Maspero.

MAESTRE ALFONSO, J.

- 1976 La investigación en Antropología Social. Madrid. Akal.

MAUSS, M.

- 1974 Introducción a la Etnografía. Madrid. Itsmo.

MIRALLES i MONTSERRAT, J.

- 1978 "Questionari sobre Història i Cultura Popular de Mallorca" - (Separat). Fontes Rerum Balearium, vol. II. Mallorca.

MURDOCK, G. et alii.

- 1966 Guía para la clasificación de datos culturales. Washington.

NOTES

- 1952 ----- and Queries on Anthropology. London.

NOTA: En el moment d'editar-se la revista acaba de sortir al mercat la traducció castellana a Ed. Fundamentos. Madrid. (1981).